

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת קדושים: סערה בכוס תה

לא אחת קורה לנו ונופל זבוב לתוך כוס התה. במקרה הטוב אנחנו מוציאים אותו וממשיכים בשתיית התה, אך במקרה הפחות טוב...
בפרשת השבוע נאמר:

והבדלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטהור לטמא ואל תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא. והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה'.

ציווי זה מצטרף לציווי על איסור אכילת מאכלות אסורים: "אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם... ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ".² על כך דרשו חז"ל³ "עבירה מטממת ליבו של אדם, שנאמר ונטמתם בהם אל תקרא ונטמתם אלא ונטמתם בהם", כך שנפשו של אדם האוכל מאכל אסור נטמאת ומטממת.

הרב יוסף חיים מבגדד,⁴ העלה שאלה מעניינת אודות אדם ששתה משקה שהיה בו זבוב, והדבר אירע לו באונס גמור, האם נטמאה נפשו באכילת איסור?

כדי לענות על שאלה זו עלינו לדון מהי הסיבה הגורמת לטמטום הלב באכילת מאכלות אסורים? ניתן לומר שעצם המאכל האסור הוא הגורם לטמטום הלב, שכן מאכלים שנאסרו באכילה יש בהם טבע מגונה המוליד בנפש האדם האוכל אכזריות כאכילת עופות דורסים שנאסרו באכילה.⁵ אך אפשר להסביר אחרת, שאין המאכל עצמו גורם לטמטום הלב, שכן אין התורה ספר רפואות, אלא העבירה על ציווי ה' שאמר לא לאכול גורם לטמטום הלב, כלשון חז"ל "עבירה מטממת ליבו של אדם".⁶

שאלה זו ניתנת להישאל בצורה שונה - האם איסורי התורה כמאכלות אסורים, הם איסורים המשנים את מהות החפץ ובכך הוא שונה מהותית-מציאותית ממאכל היתר, ובכך איסורי תורה הם איסורי חפצא.⁷ או שמא, אין שוני מהותי-מציאותי בין מאכל אסור למאכל היתר אלא הם נבדלים רק משום הציווי האלוקי, ובכך איסורי התורה הם איסורי גברא?⁸

השלכות שונות לשאלה זו, האם המאכל עצמו מטמם או העבירה על הציווי האלוקי - לדוגמה: אדם שמותר לו לאכול מאכלות אסורים, האם יהיה לו טמטום הלב שכן עצם המאכל גרוע ואכזרי, או שאין בכך טמטום הלב כי טמטום הלב מחמת העבירה על הציווי אך כאן המאכל מותר?

במהלך הכניסה לארץ הותרו לישראל מאכלות אסורות, שנאמר "ובתים מלאים פל טוב".⁹ וכתב המשך חכמה¹⁰ שלמרות שהמאכל האסור הותר, מכל-מקום יש בו טמטום הלב, שהרי מיד לאחר ההיתר נאמר: "השקמך לך פן תשכח

¹ ויקרא (כ, כה-כו).

² ויקרא (יא, מג-מד).

³ יומא (לט ע"א).

⁴ שו"ת רב פעלים (ח"ד סוד ישרים סימן ה).

⁵ רמב"ם (מורה הנבוכים, ח"ג פרק מח); רמב"ן (שמות כב, ל; ויקרא יא, יג); חינוך (מצווה עג).

⁶ מדרש וילקוט שמעוני, קדושים רמז תרכו; שם רמז תקלו; עקידת יצחק (פרשת שמני לד ע"א); מהר"ל (תפארת ישראל, פרק ח); הראי"ה קוק (מוסר אביך, א, ד).

⁷ רא"ש (יומא פ"ח סימן יד); שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרטו); מאירי (נדרים יז ע"א). ברוך טעם (שער הכולל דין ב) בדעת רש"י (כריתות יד ע"א ד"ה איסור; שבועות כד ע"ב ד"ה מידי; יבמות לב ע"ב ד"ה איסור). אך בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן לו אות ב) דחה ראייה זו מרש"י. רבי עקיבא איגר (יו"ד סימן רטו ס"ק ה) בדעת הר"ן (נדרים יח ע"א; שבועות ח ע"ב מדפי הרי"ף). אך יש לדחות מדברי הר"ן (נדרים יח ע"א) כדיוק הרב שמעון שקאף (נדרים סימן א).

⁸ ריטב"א (נדרים יג ע"ב; קידושין נד ע"א; שבועות כ ע"ב; שם כב ע"ב). הגדרנו איסור חפצא ואיסור גברא כדברי אתון דאורייתא (כלל א). להגדרה שונה: שו"ת אבני נזר (או"ח סימן לו אות ד); הרב שמעון שקאף (נדרים סימן א; שערי יושר, שער ג פרק כה).

⁹ דברים (ו, יא). חולין (זו ע"א).

¹⁰ משך חכמה (דברים ו, יא). כ"כ: הנצי"ב (העמק דבר דברים ו, י).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אֶת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיאָךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם", "כִּי טַבַּע הַדְּבָרִים הָאֲסוּרִים שֶׁמִּטְמָטֵם אֶת הַלֵּב". לעומת זאת, אם הטמטום אינו מעצם המאכל העכור אלא מהעבירה על הצו האלוקי, אזי אין טמטום הלב כשהותרו מאכלות אסורים.¹¹ לאור זאת נחלקו הפוסקים האם אפשר לברך על מאכל איסור שהותר?

לדעת רבינו ירוחם¹² והב"ח¹³ אין לברך, כיון שאף שהותר האיסור מכל-מקום יש בו טמטום הלב והאדם אינו נהנה אלא מצטער שעבר על איסור תורה.¹⁴ אולם לדעת השולחן ערוך¹⁵ יש לברך על מאכל איסור שאוכל מחמת שמותר לו, שכן רק העבירה על ציווי הקב"ה גורמת לטמטום, אך כשהותר לאכול איסור מחמת פיקוח נפש אין איסור כלל. השלכה נוספת היא, האם יש טמטום הלב במקרה ואדם אכל בשוגג מאכל איסור?

אם סיבת האיסור וטמטום הלב מחמת העבירה על ציווי הקב"ה, הרי זה רק במקרה והאדם עובר במודע על האיסור, אך אדם ששגג אינו עובר במודע ואין באכילה כזו טמטום ואף אינו זקוק לכפרה.¹⁶ אך אם עצם המאכל גורם לטמטום מחמת העכירות והאכזריות שמוליד בנפש האוכל, אזי גם באכילת שוגג יש טמטום בהימצאות המאכל בקרבו.¹⁷ נחזור לשאלה ששאל הרב יוסף חיים מבגדד¹⁸ אודות אדם ששתה משקה שהיה בו זבוב, והדבר אירע לו באונס גמור, האם נטמא נפשו באכילת איסור?

לדבריו: "אם אכל אותו דבר האסור והטמא לא ישרה על האדם אותו כוח הטומאה של אותו דבר ואין רשות לכוח הטומאה להיכנס בו ולא להיות נוגע בו". הוא מוכיח זאת מיעל אשת חבר הקיני, שלפי חז"ל¹⁹ קיימה יחסי אישות עם סיסרא ומכל-מקום נאמר במדרש²⁰ שאמר הקב"ה "שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע" ובכך לא טימא אותה. מכאן נלמד, אומר הרב יוסף חיים, שמעשה איסור המטמא ומטמטם הנעשה באונס אין לו משמעות, שכן 'אונס רחמנא פטריה'.²¹

מדברים אלו אנו למדים שטמטום הלב מגיע מהעבירה על ציווי ה', אך כאשר הדבר נעשה באונס והאדם לא עבר במודע על ציווי ה' אין לו טמטום הלב.

לעומתו, סבר הנצי"ב²² שגם אדם העובר עבירה באונס זקוק לכפרה, שכן עצם המאכל האסור מצוי בקרבו גם כשהוא לא עבר במודע על האיסור. אחת הראיות שלו היא מנזיר שבאמצע ימי נזירותו נטמא באונס, שסותר את נזירותו והוא זקוק לכפרה.²³

מדוע הוא זקוק לכפרה, הרי נטמא באונס? על כך ענה הנצי"ב, שאדם שנטמא באונס זהו סימן משמים שהוא אינו עומד במדרגה אותה רוצה לקנות ובמעשיו "ביקש דבר שגבוה מערכו" ולכן הקב"ה מזמן לו אונס להורידו מדרגתו, ולכן הוא זקוק לכפרה גם על אונס.²⁴

¹¹ דרשות הר"ן (הדרוש האחד עשר); מהר"ל (תפארת ישראל, פרק ח).

¹² בית יוסף (או"ח סימן רד).

¹³ ב"ח (או"ח סימן רד).

¹⁴ סמ"ע (חו"מ סימן רלד ס"ק ד); שערי תשובה (סימן קצו ס"ק ב).

¹⁵ שו"ע (או"ח סימן קצו, ג).

¹⁶ רמב"ן (ויקרא א, ד).

¹⁷ תוספות (ביצה כה ע"ב ד"ה אורח; חולין ה ע"ב ד"ה צדיקים); אור החיים (ויקרא יא, י).

¹⁸ שו"ת רב פעלים (ח"ד סוד ישרים סימן ה).

¹⁹ סנהדרין (קה ע"א).

²⁰ מדרש (ויקרא רבה, אחרי מות פרשה כג, י).

²¹ כ"כ: שו"ת תורה לשמה (סימן רי); שו"ת פנים מאירות (ח"ב סימן מא).

²² העמק דבר (ויקרא טז, ל). ראו גם: אבות דרבי נתן (א, ח); של"ה (יומא, ענייני תשובה ד"ה וכתב).

²³ במדבר (ו, ט-יא).

²⁴ העמק דבר (במדבר ו, יא). ראו עוד: העמק דבר (במדבר טז, א); כח התשובה (עמוד לח).